

TATAR TÜRKÇESİNDE OĞUZCA BİÇİMBİRİMLER I: ZAMAN EKLERİ

AHMET TURAN TÜRK*

Öz: Yeryüzündeki dillerin, kullanıldıkları zaman ve mekân diliminde belirli bir değişikliğe uğradığı bilinmektedir. Söz konusu değişiklik; dilin kendi doğal yapısından kaynaklanabileceği gibi toplumlar arasındaki dinî, ticari, teknolojik vb. ilişkiler neticesinde ortaya çıkan etkileşimlerle de gerçekleşebilmektedir. Bu etkileşimler, farklı diller arasında olabileceği gibi bir dilin lehçeleri arasında da meydana gelmektedir. Farklı diller arasındaki etkileşimler daha çok söz varlığında yaşanırken lehçeler arasındaki etkileşimler söz varlığının yanı sıra ses, biçim ve söz dizimi düzleminde de görülebilmektedir.

Türk kültür coğrafyasının kuzey kolunu temsil eden Kıpçak grubu Türk yazı dilleri içerisinde en eski yazı dili geleneğine sahip olan Tatar Türkçesi, tarihî süreçte Çağatay ve Oğuz yazı dillerinin etkisi altında kalmıştır. Özellikle Osmanlı Türkçesinin Karadeniz'in kuzey coğrafyasındaki etkisi artınca, bu topraklardaki Kıpçak grubu yazı dillerini etkilemiş ve onların dillerinde bakiyeler bırakmıştır. Kaşgarlı Mahmud'un işaret ettiği ortak yaşamdan XX. yüzyılın başlarına kadarki zaman diliminde Oğuz yazı dilinden Tatar Türkçesine, bu çalışmanın konusu ve sınırlılıkları içerisinde olan, bazı zaman eklerinin girdiği görülmektedir. Özellikle Osmanlı Türkçesi ile ilişkiler, daha önce yazı diline girmiş bazı Oğuzca unsurların koyulaşmasını ve ölçünlü dilde standartlaşmasını sağlamıştır.

Bu çalışmada, Osmanlı Türkçesinin Karadeniz'in kuzey coğrafyasındaki etkisi sonucunda Tatar Türkçesinde Oğuz Türkçesi unsuru olarak karşımıza çıkan “*Belirsiz Gelecek Zamanın Olumsuz Çekimi*” ve “*Kesin Gelecek Zaman*” ekleri ele alınmış; söz konusu eklerin tarihî ve çağdaş görünümüne değinilerek kullanımları örneklendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Oğuzca Biçimbirimler, Osmanlı Türkçesi, Tatar Türkçesi, Zaman Ekleri, Belirsiz Gelecek Zamanın Olumsuz Çekimi, Kesin Gelecek Zaman

* Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, el-mek: ahmetturanturk@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3714-5716

(Yazının Geliş Tarihi/Received Date: 06.05.2022, Yazının Kabul Tarihi/Acceptance Date: 13.06.2022)
Doi:10.47089/iuad.1113081

OGHUZ MORPHEMES IN TATAR LANGUAGE I: TENSE SUFFIXES

ABSTRACT: It is known that the languages on the planet earth experience a certain alteration in the period of the time when they are used, and the setting where they are used. This alteration in question might be caused not merely by its own natural structure but also it might occur with the interactions in consequence of religious, mercantile, and technological relationships among the societies. Those interactions might arise amongst distinct languages as well as the dialects of a language. Whereas the interactions among different languages are chiefly experienced in the vocabulary, the interactions between dialects may be seen in the syntax, morphology, and phonic as well as the vocabulary that exists.

In the course of the history per se, Chagatai and the Oghuz languages have had a repercussion on the Tatar language, which possesses a tradition of the oldest written language within Kipchak branch of Turkish written languages representing Turkish northern branch of Turkish cultural geography. Particularly, as the effect of Ottoman Turkish is increased in the northern region of Black Sea, it has affected the linguistics of the sub-branch of Kipchak languages, and it has left residues in their languages. It is observed that some tenses obtained from the Oghuz language, which is within the subject and boundedness of this research, had been incorporated into Tatar language within the time frame ranging from common life that Mahmud al-Kashgari had pointed out to the beginning of 20th century. Especially, interrelation between the Ottoman Turkish has led some pre-existing elements in the written language from the language of Oghuz to stick out, and it has also caused “extinct language” to become standardized.

This study has addressed the issue of the prefixes, named “Negative form of indefinite future” and “Definite future”, in which one can encounter as the component of the Oghuz language in the language of Tatar from after-effect of The Ottoman Turkish in the northern part of Black Sea. The usages of those suffixes mentioned above are endeavored to be exemplified by referring to diachronic and contemporary appearance of them.

Key Words: Component of the Oghuz language, Ottoman Turkish, Tatar language, Tenses, Negative form of indefinite future, Definite future

1. Giriş

İnsan-insan (iletişim) ve insan-varlık (öğrenme) ilişkisi üzerine kurulmuş bir sistem olan dilin, saf bir yapıya sahip olmadığı, kullanıldığı zaman ve mekân diliminde belirli bir değişikliğe uğradığı bilinen bir gerçektir. Bu değişim; dilin iç yapısından gelen gelişmenin sonucu olabileceği gibi, dilin komşuluk ilişkisi içerisindeki topluluklar arasında dinî, ticari, teknolojik vb. ilişkiler yoluyla başka dillerden etkilendiği veya onları etkilediği durumda da söz konusu olabilir. Dolayısıyla her kişi ve topluluk, kendisinden farklı bilgilenme yollarından geçmiş kişi ve topluluktan bir şeyler öğrenir ve bu öğrendiklerini diline taşır (Karaağaç, 2017: 111).

Dillerin birbirini etkileme süreçleri sadece birbirinden farklı diller arasında değil; bir dilin kolları, yani lehçeleri arasında da görülebilmektedir. Yabancı diller arasındaki etkileme ve etkilenme durumu daha çok söz varlığında yaşanırken

lehçeler arası ilişkide etkileme ve etkilenme, söz varlığının yanı sıra ses, biçim ve söz dizimi düzleminde de görülebilmektedir.

Türk kültür coğrafyasının kuzey kolunu temsil eden Kıpçaklar, tarihi süreçte diğer Türk boylarıyla etkileşim içinde olmuşlardır. Bunun bir sonucu olarak da Kıpçak grubu Türk yazı dilleri içerisinde en eski yazı dili geleneğine sahip olan Tatar Türkçesi, belirli dönemlerde Çağatay ve Oğuz yazı dillerinden etkilenmiştir. XVI-XVIII. yüzyıllar arasında Çağatay Türkçesi, XVIII. yüzyıldan XX. yüzyılın başlarına kadar da Oğuz, özellikle Osmanlı Türkçesinin etkisinde kalan Tatar Türkçesi; bu tarihî Türk yazı dillerinin bakiyesini taşımaktadır.

2. Oğuz-Kıpçak Temasları ve Dil İlişkileri

Tarihte bilinen ilk Oğuz devletlerinden biri olan Oğuz Yabgu Devleti'nin komşuluk ilişkisi kurduğu Kıpçak Türkleri, aynı zamanda onlara darbe vurarak onların tarih sahnesinden silinmesine de sebep olmuştur. Dağılan Oğuz boylarının büyük kısmı, Kıpçak baskısı yüzünden Doğu Avrupa ve Anadolu sınırına yerleşmiş, Batı Aral çevresi ve Kuzey Hazar civarındaki parçalanmış Oğuz bakiyeleri de Kıpçak hanları tarafından itaat altına alınmıştır (Agacanov, 2002: 238).

Özellikle Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethinden sonra Karadeniz'in kuzey sahillerini egemenliği altına almasıyla, yani 1475'te Kefe ve Azak Kalesi'nin zaptıyla beraber Osmanlı hâkimiyeti ve etkisi, Karadeniz'in kuzey coğrafyasına yayılmıştır. Bu yıllardan sonra Altın Ordu hanlarının Fatih Sultan Mehmed ile dostluk tesisi teşebbüsü de dikkate alınınca Osmanlı Devleti'nin tesiri İdil boyuna kadar kendini göstermiştir (Kurat, 1966: 48).

Kırım'ın Osmanlı egemenliğine girmesiyle birlikte İdil boyu ile Kırım arasında hem siyasi hem de ticari faaliyetler kendini göstermeye başlamıştır. XVIII. yüzyıldan itibaren İdil boyunda ticaretin gelişmesi ve özellikle zengin tüccar sınıfın oluşması, Kazan Tatarları ile Kırım arasında ekonomik ve kültürel ilişkilerin başlamasına ve sonra da bu ilişkilerin Osmanlılar ile gelişmesine ortam hazırlamıştır. Bu durum Kırım'la beraber İdil boyunda da Osmanlı Türkçesinin tesirini arttırmıştır (Şahin, 1999: 355-356; Togan, 1966: 179, 197-198). Çağatay edebiyatının Orta Asya'da yavaş yavaş zayıflamaya başladığı dönemde, Osmanlı edebiyatı daha da gelişmiş ve güçlenmiştir. Tatar yazarlar ve özellikle şairler bu dönemde farkında olmadan Osmanlılaşmaya başlamışlardır.

Oğuz ile Kıpçakların temasları, dile yansımıştır. Söz konusu durum, Oğuz ve Kıpçak topluluklarının iç içe yaşadıklarına dair Dîvânu Lugâti't-Türk'te geçen anlatımlardan gözlemlenebilmektedir. (Karahana, 2013: 217; Karaağaç, 2013: 484). Karadeniz'in kuzeyinde Oğuz boylarının Kıpçaklarla yakın ilişkisi, onların dil ve kültürel yaklaşımını sağlamıştır. Kaşgarlı Mahmud ortak "Hakaniye" unsurlarına sahip Oğuz ve Kıpçak lehçelerinin birbirine yakın olduğunun defalarca altını çizmiştir (Agacanov, 2002: 219).

Özellikle XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın başlarında basılı yayın hayatındaki gelişmeler (matbu kitaplar, süreli yayınlar) Türk kültür merkezleri

arasında büyük bir iletişim ortamının oluşmasına ve dolayısıyla var olan lehçeler arası temasların artmasına neden olmuştur. Karadeniz'in kuzey coğrafyasındaki Kafkasya, Kırım ve Kazan yazı dili merkezlerinde daha da etkili olmaya başlayan Oğuz yazı dilinin özellikle Osmanlı Devleti'nin bir imparatorluk hâlini almasıyla geniş ve sözü edilen coğrafyada da gelişme fırsatı yakaladığı görülmektedir. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin birçok bakımdan gelişkin olan dilinin bu sahalarda baskın hâle geldiği açıktır. Çağatay Türkçesinin kendi sahasının çok uzaklarında bile etkili olduğu ve İdil-Ural'daki Kıpçak grubu yazı dilleri içinde bir harmanlanmaya yol açtığı da görülür. Sonuç olarak XVI. yüzyıldan beri siyasi egemenliğin kalmadığı bu Deşt-i Kıpçak sahasında özellikle XVIII. yüzyıl sonrasında mektep ve medrese merkezli yazı dili olgunlaşmasında önce Çağatay Türkçesinin, XIX. yüzyıl ve özellikle Tanzimat sonrası da Osmanlı Türkçesinin etkileri gözlenmektedir (Öner, 2020: 1562-1563).

3. Zaman Çekiminde Oğuzca Biçimbirimler

Yukarıda da belirtildiği gibi özellikle Osmanlı Türkçesinin Karadeniz'in kuzey coğrafyasındaki etkisi, bu topraklardaki Kıpçak grubu yazı dillerini etkilemiş ve onların dillerinde bakiyeler bırakmıştır. Kaşgarlı Mahmud'un işaret ettiği ortak yaşamdaki XX. yüzyılın başlarına kadarki zaman diliminde Oğuz yazı dilinden Tatar Türkçesine, bu çalışmanın konusu ve sınırlılıkları içerisinde olan, bazı zaman eklerinin girdiği görülmektedir.

3.1. Belirsiz Gelecek Zamanın Olumsuz Çekimi

Türkiye Türkçesi üzerine yazılmış gramerlerde *geniş zaman* başlığı altında işlenen bu yapı çağdaş Türk yazı dilleri üzerine yapılmış bazı çalışmalarda daha çok *belirsiz gelecek zaman* olarak değerlendirilmiştir (bk. KTLG-F, 2006: 385-393; Zekiyev vd., 2002: 135; Hisamova, 2006: 189; Safiullina ve Zekiyev, 2002: 297; Tumaşeva 1978: 125). Bu değerlendirmedeki asıl neden bu kipin şimdiki zaman işlevi tarihî Türk yazı dillerinde uzun süre devam etmekle birlikte bu işlevin gittikçe azalması ve belirsiz gelecek zaman işlevinin ise artmasıdır. Kipin şimdiki zaman işlevinin gittikçe azalması ve kaybolma derecesine gelmesinin sebebi ise; bu yazı dillerinde analitik şimdiki zamanın ortaya çıkması ve bu kiplerin farklı eklerle karşılaşması ve yaygınlaşmasıdır (KTLG-F, 2006: 385-386). Tatar Türkçesinde bu zaman çekimi *-Ar* ve *-r* ekleriyle yapılmakta ve gösterdiği belirsizlik, şüphe veya gelecekte gerçekleşecek bir eyleme işaret ettiği için *bilgêsöz kileçek zaman* olarak adlandırılmaktadır (Öner, 1998: 181).

Köktürkçede bu zamanın olumsuz çekiminin ancak II. ve III. kişilerdeki şekli tespit edilebilirken Uygur Türkçesinde bu çekim tüm kişilerde *-mAz* ve zamir kökenli kişi unsurları ile karşılaşmıştır (Eraslan, 2012: 337). Karahanlı Türkçesinde ekin ötümsüz şekilleri de ortaya çıkarak teklik I. kişide *-mAz* men ~ *-mAs* men ve çokluk I. kişide *-mAz* miz ~ *-mAs* miz şekilleri kullanılmıştır. Harezmi Türkçesi metinlerinde ise ilk defa kipi belirleyen /z/ sesinin düşürüldüğü teklik I. kişide *-mAn* şekli görülmüştür (Argunşah, Sağol Yüksekaya, 2019: 71, 198). Çağatay Türkçesinde *-mAs* eki üzerine kişi ekleri getirilerek yapılmakla

beraber şiirde Oğuzca biçim olarak değerlendirilebilecek *tap-man*, *kıl-man* gibi örneklerde -mAn şekli ve *tap-manam* örneğinde görüleceği üzere, Azerbaycan Türkçesinde yaygın bir kullanım alanı bulan -Am şekli de kullanılmıştır (Eckmann 2021: 122). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde -mAz şeklinde kullanılan ek (Timurtaş 2005: 143), Osmanlı Türkçesinden itibaren I. kişilerde -mA, diğer kişilerde -mAz şeklinde çekimlenmeye başlamış ve ek I. kişilerde vurguyu da üzerine almıştır. Tarihî Kıpçak Türkçesinde teklik I. kişi çekiminde -mAs men yapısının yanında *El-Kavaninü'l-Külliyeye li-Zabti'l-Lugati't-Türkiyye*'de -mAn şeklinin de olduğu ifade edilmiştir (Toparlı vd. 1999:4). Diğer kişilerde ise -mAs üzerine kişi ekleri getirilerek yapılır (Güner 2013: 214).

Bu zamanın olumsuz çekimi Tatar Türkçesinde, Osmanlı ve Türkiye Türkçesinde olduğu gibi kişilere göre değişmektedir. Teklik ve çokluk I. kişilerde -mA olumsuzluk eki üzerine teklik ve çokluk I. kişi ekleri getirilerek yapılır. Diğer kişi çekimlerinde ise -mAs eki üzerine I. tip (zamir kökenli) kişi ekleri getirilmek suretiyle yapılır (bk. Hisamova 2006: 189-190; Tumaşeva 1978: 125-126; Safiullina-Zekiyev 2002: 297-298) ve şöyle gösterilebilir.

Belirsiz Gelecek Zaman Olumsuz Çekim			
<i>Teklik I. Kişi</i>	min	Fiil + -mA/-mAs + I. Tip Kişi Ekleri	<i>tap-ma-m, kil-me-m</i>
<i>Teklik II. Kişi</i>	sin		<i>tap-mas-siñ, kil-mes-sëñ</i>
<i>Teklik III. Kişi</i>	ul		<i>tap-mas, kil-mes</i>
<i>Çokluk I. Kişi</i>	bëz		<i>tap-ma-bız, kil-me-bëz</i>
<i>Çokluk II. Kişi</i>	sëz		<i>tap-mas-sız, kil-mes-sëz</i>
<i>Çokluk III. Kişi</i>	alar		<i>tap-mas-lar, kil-mes-ler</i>

Erken dönem Tatar Türkçesi metinlerinde ikili kullanım sergileyen bu ek (Türk, 2020: 53; Eynel, 2013: 45) bugünkü Tatar Türkçesinin ölçünlü dilinde standart hâlini almıştır. Teklik ve çokluk I. kişide görülen -mA eki, Tatar Türkçesiyle beraber Türkiye Türkçesi, Kırım-Tatar Türkçesi ve Başkurt Türkçesinde de görülmektedir. Kipi belirleyen /z/ sesinin düşürüldüğü bu tür birinci kişiler Oğuz yazı dilinin etkisidir.

3.2. Kesin Gelecek Zaman

Tatar Türkçesinde *katıy kileçek zaman* şeklinde terimleştirilen ve eylemin gelecekte ve kesin olarak yapılacağını bildiren bu zaman, Tatar Türkçesi için yeni bir morfemdir ve ötümlüleşmenin görülmediği ek -AçAk şeklindedir.

Eski Türkçede gelecek zamanı karşılamak için birden çok ek kullanılmıştır. -sXk, -DAçI ve -çI ekleri yazıtlara ait dil malzemesinde karşımıza çıkarken (Erdal

2004: 242-244). -*GAy* biçim birimi yalnızca Eski Uygur Türkçesi metinlerinde yer almıştır (Gabain 2000: 220-222; Eraslan 2012: 343).

Eski Türkçede olduğu gibi tarihî Kıpçak Türkçesinde de bu zamanı karşılamak için çeşitli ekler kullanılmıştır. Tarihî Kıpçak Türkçesi için asıl ek -*GA*, -*GAy* ve -*KAy*'dir. Ayrıca metinlerde -*AsI*, -*IsAr*, -*UsAr* ve az da olsa -*AçAK* ekleri de kullanılmaktadır (Güner 2013: 226; Karamanlıoğlu 1994: 131-132).

Kıpçak grubu Türk yazı dilleri içerisinde Tatar Türkçesiyle beraber Başkurt Türkçesi, Kumuk Türkçesi, Nogay Türkçesi gibi lehçelerde de bulunan ve kesin gelecek zaman eki -*AçAK* (KTLG-F 2006: 397), ilk defa Oğuz Türkçesi metinlerinde görülen ve Oğuzca kabul edilen bir sıfat-fiil ekidir (Hisamova 2017: 138) ve zaman eki olarak kullanılması Eski Anadolu Türkçesinin son zamanlarındadır (Korkmaz 1959:168). Sözü geçen ek Osmanlı Türkçesi döneminde yegane gelecek zaman eki haline gelmiştir (Bulak 2017: 279). Aynı ek, tarihî Kıpçak Türkçesi metinlerinden olan *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Luğati't-Türkiyye*'de Türkmençe kaydıyla verilmiştir (Güner 2013: 233; Karamanlıoğlu 1994: 132).

Sıfat-fiil eklerinin bir özelliği olan fiil işletme ekleri hâline gelme (Eraslan 2011: 235), Tatar Türkçesinde görülen bu ekte de söz konusudur. Sıfat-fiil esaslı bir çekim olan kesin gelecek zamanın, yukarıda gösterilen Kıpçak grubu Türk yazı dillerinde olduğu gibi Tatar Türkçesinde de kullanılması, Oğuz grubu Türk yazı dilleriyle ortaklaştığı bir unsur olarak dikkat çekicidir (Öner 1998: 169).

4. Sonuç

Kâşgarlı Mahmud'un işaret ettiği Kıpçak-Oğuz boyların iç içe yaşayışları aynı zamanda lehçe temaslarının da ilk başladığı dönem olarak nitelendirilebilir. Bundan sonraki süreçte özellikle Kırım Hanlığının 300 yıl Osmanlı idaresinde bulunması ve bu dönemde Osmanlıların İdil boyu Kıpçak halkları olan Tatar ve Başkurtlarla sıkı kültürel ilişkileri, özellikle dinî nitelikli eserlerin sözü geçen coğrafyada bulunuyor ve okunuyor olması bazı zaman eklerinin Tatar Türkçesine geçmesine neden olmuştur.

Tarihî Kıpçak Türkçesi metinlerinde daha çok Türkmençe kaydıyla gösterilen ve sınırlı bir kullanıma sahip olan belirsiz gelecek zamanın olumsuz çekimi ve kesin gelecek zaman çekimi zamanla daha sık kullanılır hâle gelmiştir. XIX. yüzyılın son ve XX. yüzyılın ilk çeyreği olarak tarihlendirebileceğimiz erken dönem Tatar Türkçesi metinlerinde bahsi geçen eklerin kullanımının oldukça koyulaştığı ve modern Tatar Türkçesinde ise bu eklerin ölçünlü dilin asıl unsurları oldukları görülmüştür.

Her iki çekimde kullanılan eklerin Oğuz Türkçesinin batı sahasında, özellikle Osmanlı Türkçesi döneminde ortaya çıkan ekler olması, Osmanlı Devleti'nin bir imparatorluk hâlini almasıyla geniş bir coğrafyada gelişme fırsatı yakaladığının ve birçok bakımdan gelişkin olan bu devletin dilinin bu sahalarda baskın olduğunun en önemli göstergesidir.

Yazar Katkı Oranı (Author Contributions): Ahmet Turan Türk (%100)

Yazarların Etik Sorumlulukları (Ethical Responsibilities of Authors): Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması (Conflicts of Interest): Çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

İntihal Denetimi (Plagiarism Checking): Bu çalışma intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir.

Kaynakça

- Agacanov, Sergey Grigoreviç (2002). *Oğuzlar*. (Çev. Ekber N. Necef, Ahmet Annaberdiyev). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Argunşah, Mustafa, Sağol Yüksekaya, Gülden (2019). *Karahanlıca, Harezmce, Kıpçakça Dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Bulak, Şahap (2017). *Karşılaştırmalı Tarihi Türk Yazı Dilleri Grameri -Fiil Çekimi-*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Eckmann, Janos (2021). *Çağatayca El Kitabı*. (Çev. Günay Karaağaç). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eraslan, Kemal (2011). "Türkçede İsim-Fiiller". *Türk Gramerinin Sorunları-Bildiriler I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. s. 231-237.
- Eraslan, Kemal (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, Ahmet Bican (Ed.) (2006). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri I -Fiil- Basit Çekim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. [KTLG-F]
- Erdal, Marsel (2004). *A Grammar of Old Turkic*. Leiden: Brill.
- Eynel, Sema (2013). *Erken Dönem Tatar Türkçesi Kuran Tefsiri (Transkripsiyonlu Metin, Dil İncelemesi)*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Gabain, Annemarie von (1988). *Eski Türkçenin Grameri*. (Çev. Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güner, Galip (2013). *Kıpçak Türkçesi Grameri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Hisamova, Fagime Mirgaliyevna (2006). *Tatar Têlê Morfolojiyese*, Kazan: Meğarif Neşriyatı.
- Hisamova, Fagime Mirgaliyevna (2017). *Tatar Têlêññ Tarihi Grammatikası -Fonetika, Morgologiya-*. Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- Karaağaç, Günay (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaağaç, Günay (2017). "Alıntı Kelimeler Üzerine Düşünceler". *Türkçe Üzerine Yazılar*. (Haz. Ahmet Turan Türk). Ankara: Akçağ Yayınları. s. 111-120.
- Karahan, Akartürk (2013). *Dîvânu Lugati 't-Türk'e Göre XI. Yüzyıl Türk Lehçe Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karamanlioğlu, Ali Fehmi (1994). *Kıpçak Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (1959). "Türkçede -acak/-ecek Gelecek Zaman (Futurum) Ekinin Yapısı Üzerine". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. Cilt: 17. Sayı: 1-2. s. 159-168.

- Kurat, Akdes Nimet (1966). *Türkiye ve İdil Boyu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Öner, Mustafa (1998). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öner, Mustafa (2020). “Türk Dünyasında Ana Dil Ortaklığı ve Ayrışma”. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*. Sayı: 13 (32). s.1558-1569.
- Safullina, Flera Sadriyevna, Zekiye, Mirfatih (2002). *Hezêrgê Tatar Edebi Têlê*. Kazan: Meğarif Neşriyatı.
- Şahin, Erdal (1999). “Osmanlıların Kazan Tatar Türklerinin Kültürü ve Diline Etkileri”. *Osmanlı*. C. 9. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. s. 353-360.
- Timurtaş, Faruk Kadri (2005). *Eski Türkiye Türkçesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Togan, Zeki Velidi (1966). “Kazan Hanlığında İslam Türk Kültürü”. *İslâm Tetkileri Enstitüsü Dergisi*. Cilt III. Cüz 3-4. s. 179-204.
- Toparlı, Recep, Çögenli, M. Sadi, Yanık, Nevzat H. (1999). *El-Kavaninü'l-Külliyeye li-Zabti'l-Lugati't-Türkiyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tumaşeva, Dilara Garifovna (1978). *Hezêrgê Tatar Edebiy Têlê*. Kazan: Kazan Universitetê Neşriyatı.
- Türk, Ahmet Turan (2020). *Erken Dönem Tatar Türkçesine Ait Çok Lehçeli Bir Metin Tefsîr-i No'mânî*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Zekiye, Mirfatih vd. (2002). *Tatar Grammatikası-Morfolojiye*. Tom II. (Red. M. Zekiye). Meskev-Kazan: İnsan-Fikër.

ОГУЗСКИЕ МОРФЕМЫ В ТАТАРСКОМ ЯЗЫКЕ I: ВРЕМЕННЫЕ СУФФИКСЫ

АННОТАЦИЯ

Известно, что язык, представляющий собой систему, построенную на отношениях человека-человека и человека-бытия, не имеет чистой структуры и претерпевает определенные изменения в пространстве и времени своего употребления. Упомянутое изменение может быть вызвано естественной структурой самого языка, а также взаимодействиями, возникающими в результате религиозных, коммерческих, технологических и т.п. отношений между обществами. Эти взаимодействия могут происходить между разными языками, а также между диалектами одного языка. В то время как взаимодействие между разными языками в основном проявляется на уровне лексики, взаимодействие между диалектами можно увидеть на уровне фонетики, морфологии, синтаксиса, а также лексики.

В данном исследовании рассматривается взаимодействие татарского языка, имеющего древнейшую письменную языковую традицию среди тюркских письменных языков кыпчакской группы и представляющего собой северную ветвь тюркской культурной географии, с чагатайским и огузским письменными языками, под влиянием которых находился на протяжении исторического процесса. Также будут упомянуты результаты этого взаимодействия.

Большинство огузских племен, рассеявшихся после того, как государство Огуз Ябгу, одно из первых известных в истории государств Огузов, стерло с исторической сцены кыпчаков, ушли в Восточную Европу и к Анатолийской границе. Разрозненные остатки огузов вокруг Западного Арала и Северного Каспия остались под властью кыпчакских ханов.

После завоевания Стамбула Фатихом Султаном Мехмедом Османское господство и влияние распространились на северную часть Черного моря. Ханы Золотой Орды пытались завязать дружбу с Фатихом Султаном Мехмедом на протяжении нескольких лет. Влияние Османской империи быстро распространилось до берегов Волги.

Начиная с 18 века, в результате развития торговли вдоль Волги и особенно формирования богатого купеческого сословия, началась коммерческая и политическая деятельность с Крымом, перешедшим под власть Османской империи. Эта ситуация привела к увеличению влияния османского языка в Крыму и на Волге. Чагатайская литература, которая начала постепенно ослабевать в Средней Азии, в этот период стала вытесняться османской литературой, а татарские писатели и поэты, сами того не осознавая, начали османизироваться.

В конце 19 и начале 20 века взаимодействия между диалектами усилились с развитием печатной издательской жизни, такой как печатные книги, периодические издания и т. д. Эта ситуация способствовала широкому развитию огузской письменности, которая начала приобретать все большее влияние на Кавказе, в Крыму и в казанских центрах письменности в северной части Причерноморья. В результате на территории Дешт-и Кыпчака, где не было политического господства с 16 века, заметно влияние чагатайского языка в конце 18 века, пока не оформился письменный язык на базе мектеп и медресе, и османского языка в 19 веке и особенно после периода Танзимат.

В частности, влияние османов в северной части Причерноморья затронуло письменные языки кыпчакской группы, проживающих на данной территории, и оставило следы в их языках. Некоторые суффиксы категории времени проникли в татарский язык из огузского письменного языка в период, как указал Махмуд Кашгари, от общего проживания и до 20 века. Некоторые из этих суффиксов будут исследованы в данной статье. Особенно период взаимодействия с османским языком позволил некоторым огузским элементам, вошедшим в письменность, стать более стандартизированным в литературном языке, а также дал возможность закрепиться новым элементам.

В данной статье рассматриваются суффиксы «Отрицательного склонения неопределенного будущего времени» и «Определенного будущего времени», которые являются оставшимися элементами влияния Огузов на татарский язык, имеющий древнейшую письменную традицию среди тюркских письменных языков кыпчакской группы, как результат влияния османов на северную территорию Черного моря. Также в данной работе упоминаются исторические и современные проявления вышеупомянутых суффиксов и делается попытка привести примеры их использования.

Ключевые слова: Компоненты огузского языка, османский турецкий, татарский язык, времена глаголов, отрицательная форма неопределенного будущего времени, определенное будущее время.